

MOLDVAY TAMÁS

E mint Esemény

„Minden könyvemben az esemény természetét kutattam” (PP, 194) – summázza Gilles Deleuze pályája vége felé gondolkodása alapvető ösztönzését. E kutatás az 1968-as *Différence et répétition*-tól, ahol az esemény fogalma első ízben jelenik meg, az 1991-es *Mi a filozófia?*, Félix Guattarival közösen írt könyvéig, amelyben már a filozófiai fogalom maga válik eseménnyé, a deleuze-i gondolkodásra oly jellemző kétszintűségben bontakozik ki: az egyik szinten a probléma az lesz, hogy *megfeleljünk* a rajtunk átviharzó eseményeknek, méltóvá váljunk hozzájuk, a másik szinten pedig az, hogy *szabaddá tegyük az utat* az események előtt, és legfőképpen új, soha nem volt események megkonstruálásán dolgozzunk. E két szint egyszerre létezik, mindkettő az aktív-vá-válásra utal: értelmet adni az eseménynek egyfelől, és eseményt adni az értelemnek másfelől, hogy lehessen egyáltalán értelem, „hiszen az esemény maga az értelem”.¹ Mindkét szintnek megvannak a maga veszélyei: az összeroppanás, örület, tönkremenés, ha nincs elég erőnk az eseménynek megfelelni, és az absztrakció, spekuláció, jelentéktelenség vagy kisszerűség, ha éppenséggel túlerőben vagyunk az eseménnyel szemben és sikeres elméleteinkkel gátak közé szorítjuk.

Induljunk el a legegyszerűbb kérdéstől: mi az esemény, amelynek a természete kutatásra szorul? Tanítványai egybehangzó véleménye szerint Deleuze heti rendszerességgel ismétlődő vincenne-i kurzusai esemény számba mentek, *maguk voltak az események*. Mi történt ezeken a kurzusokon? Deleuze néhány fogalom exponálásával működéskébe hozott egy világot, például a spinozai moduszok világát, azok képességeivel, szenvedélyeivel, cselekvéseivel, egész sorsával, kiszabadította ezt a világot a spinozai filozófia történeti korpuszából és a kronológiát átszelve életre keltette máshol, például Nietzschénél, vagy a festészet, az irodalom, a film egy-egy területén. Ezután egy kérdéssel, vagy egy kritikus fogalommal elhagyta ezt a világot, kitéve a hallgatóságát a változás megpróbáltatásainak: a korábbi világ összeomlott, minden megváltozott, minden érvényét veszítette, és egy másik világban találták magukat, „egy új nép között, egy új világban, egy új emberben.”² Ez az esemény: egy új, ismeretlen univerzumba csöppenünk, miközben régi világunk összeomlik és érvényét veszti. „Az eseményben minden változik, mi magunk is változásban vagyunk benne.” (QPh, 95)

A változás³ hirtelen megy végbe. Az esemény meglepetésszerűen bontakozik ki, a semmiből tör elő, egy észrevétlen, elhanyagolhatóan csekély infinitezimális módosulásból. Az imént még túl kevés volt, hogy bármin is változtasson, utóbb viszont már túl sok ahhoz, hogy a változás feltartóztatható legyen. Minden erjedésnek indul, minden felfordul. Ennek ellenére az eseménynek nincs epikus cselekménye, elbeszélhető története. Nem történt semmi. Épp csak minden megváltozott. Egy magabiztos fiatalember lába alól váratlanul kicsúszik a talaj

¹ „Ne kérdezzük, hogy mi az értelme egy eseménynek, hiszen az esemény maga az értelem.” (LS, 34)

² Charles Péguy, *Clio*, Gallimard, Párizs, 1961, 266-269.

³ Eredetileg: *devenir* – más fordításban *létesülés*, *leendés* magának a folyamatnak a neve. (szerk.)

Fitzgerald *Szépek és átkozottak* című regényében, és alásüllyed az örületbe, a rögeszmés megszállottságba. Alig akad itt az írónak mit elbeszélnie: a férfi egy esti séta alkalmával hirtelen romantikus felbuzdulásból megcsókol egy fiatal szépséget, akit alig ismer. Csupán egy játékos gesztus, semmiség. Túl kevés bármihez. Ám váratlanul beköszönt az esemény, amit Fitzgerald „mágiaként” ír le, és teljes joggal, hiszen nem valamilyen történet, hanem annak hiánya váltja ki: amikor a férfi másnap felhívja a leányt, *az nincs otthon*. E jelentéktelen mozzanat elég ahhoz, hogy átlendítse a túl keveset túl sokba, és a férfiban veszedelmes eróziót indítson el, ami egész addigi életét felbomlasztja. Nem történik semmi, nincs említésre méltó epikus cselekmény, csak egy szünet a cselekmények között, *egy nő nem tartózkodik otthon*, ám e semmiség mágikus konspirációval sebet ejt egy férfin, akinek a képzeletét elárasztják a nővel kapcsolatos fantáziák, vágyálmok, téveszmék, erőt vesz rajta a kétségbeesés, amely hamarosan valóságos pánikba csap át, miközben korábbi hűvös intelligenciája, ironikus józansága semmivé porlad. Az esemény szédületében a férfi kapaszkodókat keres, próbálja megérteni, hogy mi történik vele, és egy balszerencsés értelmezési kísérletben azonosítja a nyomorúságos állapotát a szerelemmel: „Á-á, szerelmes vagyok! Hát ilyen a szerelem!” Ha viszont ez szerelem, egyetlen értelmes kiútként a nősilés ötlük föl benne, amely további események lavináját indítja majd el.

Fitzgerald Deleuze által gyakran idézett másik két novellájában, az *Összeomlásban* (*The Cruck-up*) és a *Törött tányérban* (*Pasting it together*), amelyek az amerikai író összeroppanásának dokumentumai, az epikus történet még az előzőnél is kevesebb, voltaképp a nullával egyenlő: „És aztán hirtelen, meglepetésszerűen jobban lettem. És összetörtem, mint egy öreg tányér, mihelyt híreket hallottam. Ezzel voltaképp vége is a történetnek.”⁴ Az esemény ott terem, észrevétlenül, minden kiváltó ok, minden külső történet, belső előérzet nélkül: „meg sem érzed, csak amikor már késő ellene tenni bármit is, és ha végsőleg fölismerted, többé már nem lehetsz az, aki voltál.”⁵ Elsőpri az író világát, és egy ismeretlen, magányos univerzumba taszítja, ahonnan még önnön mivolta, tulajdon énje is hiányzik. „Szokatlan érzés, amikor az embernek nincs énje: mint egy kisgyermek, akit egyedül hagynak egy nagy házban, s tudja, végre azt csinálhat, ami tetszik neki, csak éppen kiderül, hogy nincs kedve semmit se csinálni.”⁶ Fitzgerald-dal nyilvánvalóvá válik, hogy az esemény nem tapasztalás: nem szerethető róla tapasztalat, nem élhető át. Hiszen az esemény elsőpri és feltartóztathatatlan változásba veti azt is, aki a tapasztalat alanya lehetne, akin a változások – mint viaszon a pecsét – nyomot hagyhatnának. Az események lerázzák magukról a lomha alanyiságot, a nehézkes receptivitást, hogy a névtelen magány konszolidálhatatlan szimultaneitásainak idegtépő sebességére gyorsuljanak. *És jobban lenni... és összetörni... és szabaddá válni... és semmit se csinálni...* Nincs már egyéb, mint összeegyeztethetetlen és-ek egymás hegyén-hátán tolongva.

Ez a másik oka annak, amiért az eseménynek nincs és nem is lehet narratívája. Imént látuk, hogy az esemény kibomlása, melynek során minden változáson megy át, nem valamiféle történet függvénye. Most azt kell látnunk, hogy amikor minden változik, ehhez még akkor sem tartozik történet, ha az esemény nem az a csendes, észrevétlen meggabalyodás, mint Fitzgerald-nál, hanem zajos és látványos földindulás, amilyen például az 1968 májusában ki-robbant francia felkelés volt. Ez a forradalom ugyanúgy a semmiből tört elő a stabilitás és jó-

⁴ F. Scott Fitzgerald, „Összeomlás”, in *Az ólomkristály*, ford. B. Nagy László, Európa, Bp., 2012, 544.

⁵ *Uo.*, 540.

⁶ *Uó*, „Törött tányér”, *uo.*, 556.

lét korszakában, ahogyan az iménti események, alaposan meglepve, nemcsak de Gaulle elnököt, de a szakszervezeteket és a kommunista pártot is, sőt, magukat a felkelés résztvevőit is, akik nem vonhatták ki magukat a folyamatos értelmezés kényszere alól: mi történt? mit jelent a forradalmunk? merre tovább? „Májusban franciák millióit egyfajta kollektív villámcsapás érte”, fogalmaz Serge July,⁷ s csakugyan, nem egy jól artikulált forradalmi akarat ment át a forradalomba, hanem először robbant ki a forradalom derült égből villámcsapásként, és utólag kellett meglelni hozzá a forradalmi akaratot. Ez az Aión-idő Deleuze-nél: jelen idejű belépési pont nélküli idő, amelybe úgy csöppensz bele, hogy már réges-rég benne vagy.⁸ A forradalom kellős közepén találd magad, már minden oldalról körülvesz, rég elkéstél ki-robbantani. Ilyen természetű volt Fitzgerald összeomlása is: amikor már rég késő tenni ellene bármit, csak akkor – és nem előbb – érzed meg, hogy bekövetkezett. És ha már rég bekövetkezett, akkor már rég előtted jár, rég a jövőd az, amiről azt tudakolod: mi történt? Múlt és jövő Aiónban összefolyik, egymásba hatol, a jövő még múlt, a múlt már jövő, és nem találni olyan fix pontot, amely csillapíthatná az egymásba áramlás hevességét. A 68-as forradalom ebben az Aión-időben csapongó értelemkeresés és értelemadás. Voltaképpen senki sem akarta megdönteni a rendszert, az esemény történelmi-politikai kategóriákban értelmezhetetlen volt. 68 legfőképpen magát a forradalmat forradalmasította: nem a hatalom kulcsfontosságú intézményeit rohamozta meg, nem a politikai teret foglalta el, hanem az egyetemeket, iskolákat, üzemeket, hivatalokat, egyszóval a társadalmi teret hódította vissza „az utca embere” számára, akik végre szóhoz jutottak és szavaikkal az értelmezések feletti hatalmat vették át. Ők nem akarták megragadni a politikai hatalmat, a beszédet akarták megragadni és a szó ütköztétét megvívni.⁹ Az értelmezések hatalomátvétele a politikai rendszerváltásnál is félelmetesebb radikálissággal bolygatta fel a társadalom textúráját, ugyanakkor mégsem volt több szavak zsi-bongásánál. Amikor Deleuze Félix Guattarival közösen 1984 májusában rövid megemlékezést ír az eseményekről, az utólag már megmosolyogtatónak és naivnak tűnő zsi-bongás méltóságát kell visszaállítaniuk:

⁷ Serge July, *1968 május – mesék, legendák és a valóság*, ford. Mihancsik Zsófia, <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre30/14july.htm>. (July a *Libération* napilap egyik alapítója, aktív résztvevője volt a májusi eseményeknek.)

⁸ LS, 23. sorozat.

⁹ „A történész Jules Michelet beszél valahol a 'szó ütköztetéséről'. És ez jobban leírja a 68-as májust, mint az összes róla készült fénykép. A május egyik legszebb jelmondata: „Beszéljetek a szomszédaitokkal.” És tényleg, mindenki beszélt mindenkivel, és a társalgás, amely mindenki előtt nyitva állt, általános volt. Abban az évben a tavasz a szavakkal kezdődött, sokkal inkább verbális provokációkkal, mint utcakövekkel. A hatóságok képébe vágott kihívásokkal, a szavak iránti szomjúsággal, és végül a kölcsönös beszéddel. A franciák nem akarták megragadni a hatalmat, ők 'a beszédet akarták megragadni'. Mint azt Michel de Certeau az eseményeket követően megállapította: 'Úgy foglaltuk el a szavakat 1968-ban, ahogy a Bastille-t elfoglalták 1789-ben.' [...] Egyfajta verbális fertőzés árasztja el a társadalmi teret: még a félnépek, a komplexusos emberek, a rokkantak is szót kérnek, mesélnek, beszélnek fáradhatatlanul. Ismeretlenek állnak szóba egymással, kölcsönösen megállapításokat tesznek, és közben futó találkozások zajlanak. [...] A polgár szóba áll az egyetemistával, aki mellett tegnap még úgy ment el, hogy észre sem vette, a munkás megszólítja a fejest, ami azonnali gyűlést eredményez, a bankpénztáros felfedezi házmestere szenvedélyeit, a gyáros segítséget nyújt titkárnője barátainak, a polgármester tárgyalást folytat a paraszttal és egyetemistákkal, akik éppen egy párhuzamos élelmiszerlánc létrehozásán ügyködnek. A szakértők is beszélnek még, de már nincs rá monopóliumuk: elvegyülnek a pezsgésben.” (July, *uo.*)

Sok-sok lázongás, gesztikuláció, beszéd, ostobaság, illúzió volt 68-ban, de nem ez számít, az a tisztánlátás, mintha egy társadalom hirtelen látni kezdené, hogy mennyi túrhetetlen dolgot hordoz magában és felcsillanna előtte valami másnak a lehetősége. Ez egy kollektív jelenség, amely egy felkiáltásban tör elő: 'Lehetőséget, különben megfulladok!' A lehetőség nem eleve adott valami, hanem az esemény teremti meg. Megteremtése élet-halál kérdése. Az esemény új létezőmódot teremt, új szubjektivitást hoz létre (új viszonyulásmódokat a testhez, időhöz, szexualitáshoz, környezethez, kultúrához, munkához...).¹⁰

A megemlékezés címe beszédes: *Mai 68 n'a pas eu lieu*, 68 májusára nem került sor. Szó szerint: „nem volt helye”. Magából e címből is levonhatjuk a következtetést: az eseményt nem azonosíthatjuk a nagyszabású történekek kategóriájával. Esemény az, ami *nem történik meg*. Amire nem kerül sor, aminek nincsen helye. Ami képtelenség. Képtelen megtörténni, beleperegni a valóságba, elfoglalni a helyét, sorra következni a történelem menetében, kitölteni a rendelkezésre álló idő medrét, maradéktalanul kibocsátani magából mindazt, amit magában hordoz. És nemcsak azért, mert kimeríthetetlen gazdagsága miatt mindig marad benne tartalék – Deleuze persze elismeri ezt –, hanem azért is, sőt legfőképpen azért, mert az esemény egy olyan soha nem látott lehetőség beköszöntése, amely nem illik bele a megtörténhető lehetőségek állományába, nincs helye köztük, vagyis lehetetlen. Lehetetlen, mégis beköszönt, felforgatva a „sorra kerülés” logikáját:

Az esemény mindig holtidő, amikor nem történik semmi. Végtelen várakozás, amely már végtelen elmúlás, végtelen készülődés és tartalékolás. A holtidő nem arra következik, ami történik, hanem a pillanattal vagy a véletlen idejével létezik együtt mérhetetlen időűrként, ahol az intellektuális szemlélet furcsa közömbösségében még jövőbelinek és már múltbelinek látjuk. (QPh, 133)¹¹

Ha a 68-as forradalom a szavak feletti uralom átvétele volt, ezzel csupán betetőzött az intellektuális szintéren már egy hosszabb ideje zajló esemény, az '50–60-as évek strukturalista forradalma.¹² 68 májusának hevülete és a strukturalizmus láza azonos természetű, és Deleuze mindkét lázra fogékony. A strukturalizmus ezekben az években egy nyitott probléma: az, hogy miben áll pontosan a strukturalista elemzés, hogy mi az eljárások kánonja, hogy mennyiben függ össze vagy szakít ez a gondolkodásmód a filozófiai tradíció más áramlataival, hogy van-e egyáltalán konzisztenciája ennek az alapítás és intézményesítés nélküli mozgalomnak, egyszóval hogy mi a strukturalizmus néven futó esemény *jelöltje*, éppannyira megválaszolatlan, mint a korábbi eseményeknél. Nem meglepő ennyiben, hogy amikor Deleuze első ízben vezeti be az esemény fogalmát a *Différence et répétition*-ban, habozás nélkül összekapcsolja a struktúra fogalmával, mint amivel szükségképpen együtt jár az esemény:

Nincs ellentét struktúra és esemény, struktúra és értelem között. A struktúrák annyi ideális eseményt tartalmaznak, amennyi szinguláris pontot és kombinációs viszonyt magukban foglalnak. [...] Az igazi ellentét máshol feszül: az Idea (struktúra-esemény-értelem) és a reprezentáció között. (DR, 247)

A korábbiak fényében egyedül talán csak azon ütközünk meg, hogy Deleuze tolla alól az *idea* platóni terminusa kerül ki, „ideális eseményeket” emleget, miközben láttuk, hogy az események egész világokat forgatnak fel, *mindent* mozgásba hoznak, és hatásuk húsba vágóan valószínűs, nem pusztán ideális. Ám amikor Deleuze idealításra hivatkozik, éppenséggel a struk-

¹⁰ „Mai 68 n'a pas eu lieu” – DRF, 215.

¹¹ A fordítást kissé módosítottam. (M.T.)

¹² Jean-Marie Benoist könyvcímére is utalunk ezzel: *Uő, La révolution structurale*, Grasset, Párizs, 1975.

turalista áramlat legmarkánsabb képviselői, Claude Lévi-Strauss és Jacques Lacan intencióit követi, akik az elemzéseik során egy *szimbolikus rendszert* alkotnak meg, hogy a vizsgált területen érvényesülő, a matematikai idealitás rangjára emelkedő szabályszerűségeket olvassanak ki belőle. Lévi-Strauss a rokonsági struktúrák matematikai reprezentációjával kísérletezik, Lacan pedig kerek perec kijelenti: „A matematikai formalizálás a célunk és az ideálunk.”¹³

Ám a strukturalista vizsgálódás mégsem szűkíthető le matematikai modellalkotásra. Miért nem? Azért, mert az a terület, amire a vizsgálódás irányul – törzsek, társadalmak, kultúrák, a hiedelmeik, habitusaik, szokásjogaik egész rendszerével – már maga is szimbolizációs képződmény és nem szimbolizálatlan nyersanyag. Az etnográfus által kutatott rokonsági komplexumon belüli státuszok nevei és funkciói például – az, hogy mit jelent férjnek, feleségnek, gyereknek, nagybátnak lenni – a vizsgált civilizáció bennszülöttjei számára explicite adott és értett kultúrájuk szimbólumaiban, miközben ismeretlen számukra az a saját szimbólumrendszerükben szimbolizálatlanul maradó, ily módon civilizációjuk tudattalanját képező rendszer, amelyben e funkciók funkcionálnak és olvasható értelmet nyernek. E tudattalan rendszer szimbolizálása a strukturális antropológia problémája. „Ismerjük a funkciót, ám hiányzik a rendszer”,¹⁴ írja Lévi-Strauss, „a rokonság atomjának, vagyis a fiútestvér/leánytestvér, férj/feleség, apa/fiú, anyai nagybáty/unokaöcs relációknak a négypontú rendszere, amely elgondolásom szerint a legelemibb struktúra.”¹⁵ Az etnográfus célja végső soron az, hogy e négy szinguláris pontra („parentémára”) feszülő struktúrával, a köztük fennálló variációs, kombinációs, korrelációs viszonyokkal megalkossa a civilizációban lappangó „tudattalan lehetőségek leltárát”, mi több, „logikai architektúráját”.¹⁶ Ennek az architektúrának az idealitása azonban már Lévi-Strauss felfogásában is olyan természetű, hogy nemhogy emelkedne a bennszülött élet valóságától, hanem éppenséggel e valóság még valóságosabb, még mélyebb valóságába vezet vissza, amely elevenen hat és munkálkodik a bennszülött szimbólumok közti szimbolizálatlan térközökben. Hiszen a tudattalan nem szűkíthető le pusztán ismeretelméleti kategóriára (mindarra, amiről egy civilizáció bennszülöttjeiként nincs tudomásunk), az idealitásnak egy félárnyékos tartományára, amely a még feltáratlan összefüggéseket rejt, hanem e kategórián túlterjeszkedve a szimbolizációval együtt járó, annak folyamatát kísérő effektus, amely – Lacan egyik kijelentésére utalva, ahol azonosítja a tudattalant a jó öreg Istennel¹⁷ – omnipotens. Bárhol felütheti a fejét és bármiben képes hatni. Még abban is, amit az idealistól legtávolabb esőnek szokás tekinteni, a testben, anyagban, fizikailag, nem-szimbolizáltban.

¹³ Lásd Claude Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté* (Mouton & Cie/Maison des sciences de l'homme, Párizs, 1948) könyve André Weil matematikus által írt függelékét: *Sur l'étude algébrique de certains types de lois de mariage*. Valamint Jacques Lacan, *Encore*, Ed. du Seuil, Párizs, 1975, 150.

¹⁴ Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, Párizs, 1958, 45.

¹⁵ *Uő*, *Anthropologie structurale, deux*, Plon, Párizs, 1973, 105.

¹⁶ „Az etnográfus célja, hogy az embereknek az életük alakulásáról alkotott tudatos és változékony elképzelésein túl leltárba szedje a tudattalan lehetőségeket, amelyek száma korlátos. A tudattalan lehetőségek katalógusa, amely feltűnteti az egyes lehetőségek kompatibilitási és inkompatibilitási viszonyait az összes többivel szemben, egy logikai architektúrát ad a kezünkbe...” (*Uő*, 30) E rokonsági viszonyrendszer alapelemeit „fonémáit” Deleuze parentémáknak nevezi (ID, 248).

¹⁷ „Az a bökkenő, hogy a Másik, vagyis a hely, maga a hely sem tud semmit. Már nem gyűlöljük Istent azért, mert semmit sem tud, mert nincs tudomása arról, hogy mi folyik.” (Lacan, 125)

A struktúra pszichoszomatikus, fogalmaz tömören Deleuze (ID, 249). Nem teoretikus reprezentáció, nem absztrakt idealitás, hanem egy pszichoszomatikus állag strukturálódása. A szimbolikus ezért tetőtől-talpig átjárja a testet, beférkőzik részecskéi közé, a szerveibe és pórusaiba, és a legvalóságosabb fizikai változásokat idézheti elő benne, tisztán szimbolikus műveletekben lejátszódó ideális események révén. Már Freud rámutatott erre egyik páciensénél, Emma Ecksteinnél, akinél a testi szimptomák egyszerre bizonyultak egy múltbeli traumáról hírt adó szimbolikus beszédnek és egy olyan szimbolizációs kohónak, amely a szimbólumokon keresztül csupán kohanja a múltban valójában soha meg nem történt, originálisan semmis traumát. Emma traumája a szimbolikusban történik meg, nem a valóságban, de a hatása éppoly valóságos, mintha valóban megtörtént volna. Freud ezen eset alapján vezeti be a *Nachträglichkeit* fogalmát: a trauma-esemény a szimptomák fecsegésével egyidejűleg e fecsegés fonákján képződik különféle múltbeli történések fragmentumaiból retroaktív módon összeálló értelemként. Az ideális események pszichoszomatikus hatóképességéről tanúskodnak azok a Mauss által elemzett hirtelen halálesetek is, ahol életerős bennszülöttek roppannak össze és haláloznak el néhány nap leforgása alatt, pusztán azért, mert egy szimbolikus rendben fennálló tiltást megszegtek. A tabusértés szimbolikus eseménye szervezetük fizikai dezintegrációját idézi elő.¹⁸ Fitzgerald fiatalembere a *Szépek és átkozottak*-ban ugyanennek a „mágiának” az áldozata: amikor a felhívott leányt nem találja otthon és e semmiség jelentőséget kap, a távollét egyszerre jellé válik számára és elkezd a szimbolikusban működni. A férfi hirtelen egy olyan szimbolikus rendbe csöppen, ahol immár minden e távollét-jelhez viszonyítva kap értelmet, vagy veszíti el korábbi értelmét. A szimbolikus esemény itt nem a tabusértés, de ugyancsak egy szimbolikus rend megsértése: nárcisztikus sérülés. Annak a struktúrának a sérülése, amelyben a személyiség nárcisztikus alapon megszerveződik. A férfi pont úgy kohol, ahogy Emma szimbolizációs kohója: a távollétet úgy alakítja át szimbólummá, hogy ugyanezen aktus fonákjaként traumatizálja magát. A távollét-jel által uralt szimbolikus rendben minden értelemadás, minden értelmezés azonnali jel arra mutat, minden jelentés arra fut ki, hogy a férfi *nem jelent semmit* – a nő számára. Ez maga a férfin elhatalmasodó tétel: abban a szimbolikus rendben, amelyben neki magának is csak jelentőként van helye, *nincsen helye*, hisz nem jelent semmit. Megsemmisült. A jelentéktelenség elviselhetetlen nyomorúságából kivezető strukturális kiútként a nőülés ötlete merül fel, amely a szimbolikus rend egy élhető újraszerveződésével kecsegtet, hiszen általa a nárcisztikus baleset megsemmisítettje a férj *jelentésében* tehet szert újra jelentésre, noha a *férfj* itt nem jelent többet, mint kilépést a semmit-nem-jelentésből. Íme, a leendő házaselet boldogító perspektívája a férfi számára: „A boldogság nem több mint egy különösen elviselhetetlen nyomorúság megszűnését követő egy óra...”

Az eseményhez, az eseményben rejlő katasztrófálishoz önmagában még nem elegendő a szimbolikus rendben belüli változás, sem az, hogy felbukkanjon egy olyan jelentő, amely nem jelent semmit. A férfi bizonyára sokak számára nem jelent semmit, ami teljesen normális, s nem katasztrófális. Egy jelentő, amely nem jelent semmit csupán egy üres mező a szimbolikus rendben, *space*, levegősség, hely a szimbólumok között, amit az olvasáskor átugrunk. Az esemény

¹⁸ Marcel Mauss, „A közösség sugallta halálgondolat fizikai hatása az egyénre”, in *Szociológia és antropológia*, Osiris, Bp., 2000.

akkor bontakozik ki a maga teljes katasztrófájában, amikor az, hogy egy jelentő nem jelent semmit, egyszeriben *mindent fog jelenteni*. Amikor a leány reakcióiban, hanghordozásában, gesztusaiban, abban, amit tesz, és amit nem tesz, abban, amit mond, és amit nem mond, *már mindenben, ami csak jelenthet valamit*, a férfi azt az egyetlen jelentést betűzi, hogy nem jelent semmit. Az üres mező ezzel elszabadul a helyéről és egy olyan mozgékonyra tesz szert, hogy ettől kezdve a szimbolikus rend tetszőleges két szimbóluma között képes lesz felbukkanni, s mintegy rezonátorközegként összefüggést teremteni.

Deleuze ezt a semmit-mindent jelentő üres elemet nevezi nonszensznek. Fitzgerald regényében a férfi maga válik ezzé a nonszensz elemmé, s nem meglepő módon ebbe tébolyodik bele. Semmivé válik, miközben e semmi mindenné válik: a halottak életét lesz kénytelen élni, az *élőholt* lehetetlen, élheterlen alakzatát. Nonszensz. Mivel Deleuze-nél az „esemény”, „struktúra” és „értelem” összetartozó fogalmak, ezért a nonszensz felbukkanása nem írható egy esetleges strukturális baleset számlájára, hanem mindenütt ott kell kísértenie, ahol a strukturalista praxis értelmet állít elő. Deleuze itt hivatkozhat Lévi-Strauss-ra, hiszen már ő rámutatott egyes benszüzlött szavak (*hau, manitu, mana*) semmit-mindent jelentő természetére, és arra, hogy egyetlen nyelv sem nélkülözheti az ilyen típusú jelentőket, amelyek francia nyelvi megfelelője a *truc, machin*, a magyaré az *izé, valami, akármí, ez az egész cucc stb.*¹⁹ Nem jelentenek semmi konkrétat, csupán egy megfoghatatlan, érzéketlen totalitás követelményét jelentik be. Magukba tömörítenek mindent, egy szuszra mondanak ki mindent, az egész cuccot, amiről szó van, ám érthetetlenül, zagyván, nonszensz sűrűséggel, minden határozott jelentés nélkül. S teszik ezt nagyon helyesen, hiszen éppenséggel *az egész* nem egyértelmű, amiről szó van. Minden mondhatónál több és minden elmondottnál kevesebb ezért a nonszensz, ez a túlcsondulóan üres jelentő, zéró szimbólumérték, amely csupán a szimbolicitásnak a szükségességét szimbolizálja.²⁰ Ha „a struktúra valóságos értelem-gyártó gépezet”, mint azt Deleuze állítja, úgy „a strukturalizmus megmutatja, hogy az értelem a nonszenszből és annak szakadatlan helyváltoztatásából keletkezik.” (LS, 88) Vajon miért szükségszerű eleme a nonszensz bármely struktúrának? Kövessük végig.

A strukturalista elemzés a benszüzlött szimbolicitástól elrugaszkodik a struktúra ideális szimbólumai felé. Ez az elrugaszkodás a felszabadítás és a teremtés aktusa, egy terület szimbólumainak talajtalanítása, gyökértelenítése, benszüzlött kötődéseiről való lemetszése – ezt az aktust fogja majd Deleuze Félix Guattarival deterritorializációnak nevezni a '70-es évektől kezdődően.²¹ A deterritorializációval a benszüzlött szimbólumok merő relatívumokká, differenciális viszonyokká válnak, vagyis immár csak egymáshoz képest tesznek szert jelentésre (pl. férj/feleség = apa/fiú). Ezzel azonban maga a struktúra, amelyben e viszonylagos jelentések aktiválódnak, ugyancsak relatívummá válik, amely önnön variációs sorozatain terül szét.

¹⁹ Lévi-Strauss, *Bevezető Marcel Mauss életművéhez*, in Mauss 2000, 41-46. Vö. LS, 89; ID, 262.

²⁰ „Lebegő jelentőnek”, „tisztá állapotú szimbólumnak” is nevezi Lévi-Strauss, „amelyben egy *szemantikai funkció* tudatos kifejeződését látjuk, melynek szerepe az, hogy lehetővé tegye a szimbolikus gondolkodás működését, a reá jellemző ellentmondás dacára. [...] Abban a szimbólumrendszerben, amit minden kozmológia alkot, ez egyszerűen egy *zéró szimbólumérték* volna, vagyis olyan jel, ami egy szimbolikus tartalom szükségességére mutat rá...” (Lévi-Strauss, 45).

²¹ A fogalom a „kapitalista gépezet” működésmódját jellemzi, ennyiben a strukturalizmusban a kapitalizmus logikája fejeződik ki (különösen AO, 41; 242-247). A deterritorializáció a maga legtisztább formájában forradalom: „A forradalom az abszolút deterritorializáció, amennyiben egy új földet, egy új népet helyez kilátásba.” (QPh, 85-86).

Ezért szigorúan véve nincs is értelme *egy számban* beszélni struktúráról, és *egy* területnek megfeleltethető *egy* struktúrát követelni. A deterritorializációval mind a terület, mind a struktúra elveszíti egységét, kompaktságát, mindegyik a maga variációs sorait futja be, hogy strukturális párhuzamokban reagáljanak egymásra. Így lesz például egy etnográfiai variációs sorozatban egyes törzsek sámánjai vagy megszállott egyénei által mutatott transzállapot *strukturálisan párhuzamos* egy pszichológiai variációs sorozaton belül a mi civilizációnk neurotikus betegei által mutatott megszállottsággal.²² Ám ha a struktúra, többes számban immár, strukturális párhuzam, vagyis struktúráknak a párhuzamossága, akkor *maga a párhuzamosság* – lévén nem az axiomatizált euklideszi tér két egyenese közt fennálló, e térben kimerevített stabil viszonyról van szó, hanem két heterogén variációs sorozat közti viszonyról, axiomatizált tér, következésképp térbeli kimerevítettség nélkül – a variációs sorozatokon belülre kerül egy megfoghatatlan, stabilizálhatatlan úrként. A párhuzam a szó szoros értelmében nonszensz, *nem jelent semmit*, csak egy üres frázis. Mint ilyen azonban a legkevésbé sem jelentéktelen, sőt, jelentősége mindent túlszárnyal, *mindent jelent*. Az üres frázis operatív minden, hiszen az elemzésben minden kinyert értelem a párhuzam jóvoltából születik, még ha az nem is egyéb – hisz minden, csak nem „párhuzam” –, mint meghatározatlan üresség a sorozatban. Az analogon farvizén behatoló úr ily módon szakadatlan destabilizálja a sorozat elemei közti viszonyokat és az egyik sorozatból a másikba áthurcolt heterogenitás fertőzését terjeszti bennük: hetero-genezist indít el a sorozatokban.

Már Lévi-Strauss utal erre az effektusra, amelyből nem mellesleg majd egy egész program születik Michel Foucault keze alatt: mivel az előző példában a törzsi sorozatban a transzállapot és a megszállottság nem betegségként szimbolizálódik, a strukturális párhuzamnak köszönhetően egy hasadás kerül be a másik sorozatba, felnyílik a „betegnek minősülés” üres mezeje, ez a szimbolizálatlan, s ily módon saját civilizációnk tudattalanját képező mező, amely innentől kezdve mindent átjár és mindent destabilizál. Amikor Foucault a '60-as évek végén maga is az *esemény* nevében kezd el gondolkodni – ekkoriban Deleuze és Foucault jószerevel együtt, egy ritmusban gondolkodik –, a *diszkurzív események* alatt pontosan ezt a destabilizáló potenciált hordozó úrt fogja érteni, amely képes arra, hogy a történelmi archívumok közléseit kiforgassa „benszülött” értelmükből és más lehetséges értelmeknek adjon helyet:

Túl a megnyilatkozásokon, a beszélő alany szándékán, a tudatos cselekvésén, azon, amit mondani akart, de akár még a tudattalan megnyilvánulásain is, amelyeket akaratlanul hagyott mondandójában vagy beszéde észrevétlen töréseiben, egy másik diskurzust kell rekonstruálnunk, hogy rátaláljunk arra a szótlan, elhallgathatatlan duruzsolásra, amely ott neszez az általunk hallottakban, és helyreállítsuk azt a miniatúr, alig kivehető szöveget, amely az írott sorok közti hézagokban fut és olykor felforgatja a leírtakat. [...] Végeredményben szabaddá kell tennünk a *diszkurzív események* porfelhőjét, hogy a maguk tiszta szétszóródásában őrizzük meg őket.²³

²² Lásd Lévi-Strauss 2000, 18.

²³ Michel Foucault, „Sur l'archéologie des sciences. Réponse au Cercle d'épistémologie”, in *Dits et écrits* I, Gallimard, Párizs, 1994, 696-731. Foucault a '70-es években az esemény fogalmának előtérbe helyezésével már egyenesen anti-strukturalistának vallja majd magát: „A strukturalizmusra úgy tekintenek, mint az arra irányuló legszisztematikusabb törekvésre, hogy nem csupán az etnológiából, de egy sor más tudományból és végső soron a történelemből is kivezessék az esemény fogalmát. Nem látom, ki lehetne nálam anti-strukturalistább!” („Entretien avec Michel Foucault”, in Foucault, *Dits et écrits*, III, n°192) Az archeológiai programban immár „a probléma az, hogy elkülönítsük az esemé-

A *diszkurzív események* ugyanúgy nem történnek meg a történelemben, ahogyan a korábban elemzett eseményeink sem voltak történések. Nem a múltban van a helyük, hanem a jelenünkben – ezért vallja magát Foucault a jelen, és nem a múlt történésének –, de valójában a jelenünkben sem, hiszen mégiscsak múltbeli archívumokban nyomon követhető eseményekről van szó, amelyek azzá tesznek bennünket, amik vagyunk, a jelenünkben hatnak tehát, a jelen eseményei – és mégsem. Az elhelyezhetetlenség, a hely-fogalom megtagadása, a helyrajzi számítás keresztülhúzása, a nonszensz lokalitás láthatólag notórius problémája az esemény-öröknek, hiszen azok nem csupán egyszerre „mindenütt jelenvalók és helyhez kötöttek”²⁴, mint azt Lévi-Strauss állítja, hanem ami rosszabb, „nem ott vannak, ahol keressük őket, míg ott találjuk őket, ahol nincsenek.” (ID, 260)

Ezért hivatkozott Foucault már *A szavak és dolgok* elején a *heterotópiára*, ahol a hely idegösszeroppanást szenved a heterogén és inkonzisztens tartalmak egybegyűjtésénél, és ezért írja Deleuze *Az értelem logikáját* (*Logique du sens*), ezt az ízig-vérig strukturalista művét, regényként és nem elméletként, egy szeriális kompozíciójú „logikai és pszichoanalitikus regényként”, amely egy „komplex helyet” kísérel megkonstruálni, ahol, hogy Lewis Carroll szavait idézzük, „nézhetsz előre és oldalt, bármelyik irányban, de körül nem tudsz nézni” – ami a klasszikus elméletalkotás nyilvánvaló feltétele. (LS, 7)²⁵ Az értelem transzcendentális síkja nem szerkeszthető meg áttekinthető egészként, ismérvek tételesen felsorolható konzisztens összességeként, logikai architektúrájaként – Foucault és Deleuze e ponton túllép Lévi-Strauss-on –, hanem csak egy áttekinthetetlenül komplex helyként, amely a benne való cikázás nélkül semmi, üres frázis, darabokra hulló inkonzisztens zagyvaság, összeegyeztethetetlen és-ek halmaza. Az értelem transzcendentális síkja egy értelemtorlódás nonszensz helye.

A cikázás maga az értelem. Nincs veszélyesebb ezért az értelemre nézve a megértésnél, amely véget vet a cikázásnak. Nincs értelmetlenebb dolog a megértésnél: az értelmet belülről fenyegeti az értelmetlenség, az értelem megértésének evidencia pillanatában. Az értelem egy cikázás-effektus, és ahogy evidenssé válnak a dolgok, úgy gyöngül el az effektus. Ha egyszer minden a helyére kerülne és egy résnyi úr sem maradna végül a megértettek között, minden mozdulatlaná is merevedne: az értelem a „mit jelent?” kérdésével együtt elpárologna, s maradna a nyers igazság. Ezért nem a megértés, hanem a nonszensz szerepe kulcsfontosságú az értelem számára, hiszen nonszensz nélkül értelem nem is keletkezhetne: „a nonszensz szerepe az *értelemadás*.” (LS, 87) A nonszensz kiküszöbölhetetlensége, a végső egyértelműsíthetlenség, a paradox jelleg, a problematikusság így az értelem természetének nem hiányosságai, hanem pozitív jellemzői lesznek Deleuze-nél. Ha így vesszük, Lewis Carroll Tükörországá-

nyeket, megkülönböztessük, hogy milyen hálózatokhoz és szintekhez tartoznak, és egyszersmind rekonstruáljuk azokat a szálakat, amelyek egymáshoz kötik és egymásból sarjadztatják őket. Innen részemről azon elemzések elutasítása, amelyek a szimbolikus mezőre, vagyis a jelentő struktúrák területére hivatkoznak, másfelől az olyan elemzésekhez folyamodás, amelyek az erőviszonyok genealógiáját, stratégiák és taktikák kialakulását kutatja. Úgy gondolom, nem a nyelv és a jelek grandiózus modelljére kell hivatkoznunk, hanem háborúra és csatára. A történetiség, amelybe beleágyazódunk, és amely meghatároz bennünket, háborús és nem nyelvi közeg. Hatalmi viszonyokról szól, nem értelmeke viszonyáról. A történelemnek nincs értelme...” (uo.)

²⁴ Lévi-Strauss, 45.

²⁵ Lewis Carroll, *Alice Tükörországban*, ford. Révbíró Tamás, <http://mek.oszk.hu/02900/02914/02914.htm>

gának igazi főhőse nem is annyira Alice, akit Deleuze a regénye egyik szereplőjéül választ, mint inkább a Királynő, aki egy minden hájjal megkent strukturalistaként terrorizálja és de-territorializálja a megfontolt kislányt, a józan ész bennszülöttjét, minduntalan visszaparancsolva őt az égető problémák közé:

Próbáljunk egy kivonást. Adva van egy kutya meg egy csont. Vond ki a csontot. Mi marad?

Alice eltöprengett.

– A csont, ugye, nem marad, ha kivontam... a kutya se maradna, hanem jönne, hogy megharapjon... és bizony én se maradnék!

– Tehát azt mondd, hogy semmi sem maradna? – kérdezte a Királynő.

– Igen, azt hiszem, ez a válasz.

– Téves, mint a többi – mondta a Királynő. – A béketűrés maradna.

– Hogyhogya? Nem értem.

– Hát figyelj csak ide! – fakadt ki a Királynő türelmetlenül. – Ugyebár, a kutya kijönne a béketűrésből?

– Lehet – felelte Alice óvatosan.

– Hát akkor, ha a kutya elmegy, a béketűrés csak ott marad! – kiáltotta a Királynő.

Alice erre, amilyen komolyan csak tudta, azt mondta:

– Lehet, hogy az is elmenne, csak más irányba. – De közben ezt gondolta: 'Hogy mi micsoda sületlenségeket beszélünk összevissza!'²⁶

A filozófiai problémák gyakran efféle feladványok. A descartes-i hiperbolikus kétely: adva vagyok én + az összes eddigi meggyőződéselem és tapasztalatom; vond ki ezt, mi marad? Vagy Isten halálának problémája Nietzschénél: adva van ember + Isten; vond ki ezt, mi marad? Mint ezeknél, a Királynő feladványánál is a probléma azonmód talajtalanítja a jelentők közti viszonyokat, hézagokat, teret csempész beléjük, amelyekben mozgásba lendülhet az értelem. De vajon nincs mozgásban az értelem bármifajta problémafelvetés nélkül is? Figyeljük meg, hogy míg az „Adva van egy kutya meg egy csont” és az efféle kijelentések megértése zökkenőmentes, néhány szimbólum összekapcsolásának a helyi ügye, addig az ugyanitt felvetett kivonás problémája, a kutya-csont komplexum szétbontása nem csupán a helyi érintettségű szimbólumokat („kutya”, „csont”, „kivon”, „marad”) deterritorializálja, lokális felfeslést idézve elő az értelem szövedékén, hanem *mindent* felbolygat, minden értelemzövedéket felfejt – hisz a probléma lökéshulláma még az egészen távol eső „béketűrésig” is elér. A probléma az egész értelemmezőn végigsöpör. A világ omlik össze és homályosul el egy pillanatra. Emiatt beszél Deleuze olykor „végtelen sebességről”, hiszen egy pillanat alatt a világon minden érintetté válik. Persze ez a nonszensz kifejezés inkább csak arra utal, hogy az értelemmező nem metrikus mező, nincsenek benne távolságok: bármi összetartozhat bármivel, feltéve hogy egy variációs sorozathoz tartoznak. A probléma pontosan ez: milyen variációs sorozatot igényel a kivonás?

Alice megoldási javaslatát: kutya – csont = kutya – csont – kutya – Alice = 0. Alice variációs sorozatában a kivont csont következménye, hogy a kutya nem marad, és ebben a sorozatban a „nem marad” implikálja a jövést, a kutya pedig implikálja a harapást. A Királynő megoldása: kutya – csont = béketűrés – kutya = béketűrés. A Királynő sorozatában egy másik fogalom, a béketűrés járul a kutyához, és ebben a sorozatban a „béketűrésből kijönni” implikálja a béketűrés helyben maradását – amit Alice a végén óvatosan megkérdőjelez.

²⁶ „Alice királynő”, *uo.*

Teszi ezt teljes joggal, hiszen időközben kitermelődött a béketűrés körül egy olyan tér, amelyben a béketűrés képes elmozdulni. Alice-t ekkor megcsapja a nonszensz szele: „What dreadful nonsense we *are* talking!” És csakugyan, Alice megérti, hogy a Királynő levezetésében a béketűrés helyben marad, de pontosan azáltal, hogy megérti, akaratlanul mozgásba lendíti, és a béketűrés – kikotyogott megjegyzése szerint – „elindul a másik irányba.” Soha nem jött volna mozgásba a béketűrés, ha nem érti meg, hogy marad. Ám mivel megérti, elindul. Ha azelőtt nem volt mit értenie Alice-nak a „béketűrés maradása” alatt, most hogy megértette ezt, a béketűrés átment maradóba, *átment*, vagyis mozgásba jött, nincs többé maradása, képes világgá menni – és akkor semmi sem marad, csak az üres nonszensz. Alice mindkét esetben, a saját megoldásában is és a Királynő megoldásának továbbgondolásakor is a 0 eredményhez jut, de a két 0-t egy világ választja el egymástól. Az első 0 a józan észé, amikor a megoldással minden a helyére kerül, és a megértéssel nullpontra jut az értelemképződés. A második 0 a nonszenszé, amikor a megoldással a dolgok kimozdulnak a helyükről – maga Alice is kimozdul bennszülött pozíciójából – és a megértés aktusa már nem a színtiszta evidenciát juttatja érvényre, hanem az evidencia és nem-evidencia egymásra torlódását, egy nonszensz komplexumot tehát, amelyben az evidencia feltárulkozása semmivé porlasztja az evidenciát, s csak űr marad utána. Az értelem és a megértés aktusa most lehetetlen szövetségei egymásnak: a megragadott elindul, a nyakon csípett szaladni kezd, a leszögezett elillan. Lehetetlen, és mégis megtörténik. Esemény.

Nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a nonszensz a vele korábban szembeállított megértésben is felütheti a fejét, hiszen ez csak egy újabb bizonyítéka az általunk már elismert rendkívüli helyváltoztatási képességének, annak, hogy „nem ott van, ahol keressük, míg ott találjuk, ahol nincs”. A nonszensz mindenütt ott kísért az értelem körül és védtelenné teszi az értelemet az átértelmezéssel szemben. Alice és a Királynő vitájában végig ezt tapasztaljuk: az érvelések során megtett lépések nem *a priori* lefektetett és az átértelmezhetőség ellen bebiztosított szintaktikai zsanérok sorjázának át („-”, „+”, „=”), hanem a zsanérok maguk is belesodrónak az átértelmezésbe és különféle utakra-tévtutakra terelik az eszme-futtatásokat. Ezért végső soron természetlen szintaktikai zsanérokra hivatkozni és a szintaxis/szemantika felosztáshoz ragaszkodni: az, hogy min gördül, vagy min bicsaklik meg az értelem, maga is az értelemadás sodrásában dől el. Jól mutatja ezt Alice egy másik eszme-cseréje, amelyben a Királynő már az előzőnél is agresszívebben lép fel:

Hogyan készül a ház?

– Ezt tudom! – kiáltotta Alice fellelkesülve. – Először is alapot ásnak...

– Hibás! – vágott közbe a Királynő. – Nem *ásnak*, hanem *ássák* a lapot! És különben is: miféle lapot ásnak?

– Az nem lap – magyarázta volna Alice –, hanem arra húzzák fel a négy falat...

– Négy falat *micsodát* húznak fel? És vajon szokás házépítés közben falatozni? – faggatta a Királynő. – Ne hagyd ki ennyi részletet!

– Legyezzük a fejét! Ennyi gondolkodástól még belázasodik!²⁷

Ez a szöveg végképp eloszlatja azt az illúziót, hogy az „x-en az értendő, hogy y” típusú gondolatmenet egy sima, problémamentes aktus volna, pusztá átlépés x-ről y-ra, mintha közöttük már nem lenne semmi, semmi említésre méltó, így x-től elrugaszkodva egyenesen y-ban találánánk magunkat. És valóban, x és y között nincs semmi, *ami szemet szúrna, jelentős volna* –

²⁷ Uo.

épp csak az egész világ. Semmi, azaz minden: mindaz, ami a világot a maga magától értetődőségében lehetővé teszi és működteti. Miközben Alice a józan ész nevében értelemtől értelemig, szimbólumtól szimbólumig próbál egy irányban – a jó irányban – előre haladni, a Királynő a nonszensz hatalmát gyakorolva a foucault-i diszkurzív eseményeket juttatja szóhoz keckeckedő közbevágásaival, amik Alice mondandójából zsbongó értelmek porfelhőjét szabadítják fel. A Királynő úgy demonstrálja, hogy két szó, két fogalom, két gondolat közé mindig egy egész világ préselődik, hogy más, oda nem illő világokat iktat be a szavak és fogalmak közé, sőt maguk a szódarabkák és fragmentumok közé. Korábban azt állítottuk, hogy a strukturalista a nem-szimbolizáltat gyúrja szimbólummá, most azt látjuk, hogy a Királynő még a strukturalistánál is erőszakosabban a szimbólumot kezeli nem-szimbolizált nyersanyagként (*alapot ás – a lapot ás*), demonstrálva ezzel a nyelvi kifejezés materialitását, a nyelv testének kvázi fizikai transzírozhatóságát, artikulációs potenciálját, amely végső soron magában a testiségben gyökerezik, abban a testben, amely a „gondolkodástól képes még belázasadni.” Egy mind hangsúlyosabb deleuze-i irányvonal körvonalazódik ezzel, amely a Királynő eljárását radikalizálva a nyelvet immár nem a maga szimbolicitásában, a jelentők/jelentettek vonulatában fogja értékelni, jelentésgyártó gépezetként, ahogyan a strukturalizmus teszi, hanem egy olyan materiális és aszimbolikus kifejezőerőként, amely intenzitásokat és nem értelemeket ad át: kifejezés-gépezetként.²⁸ Az értelem így a kifejezés melléktermékévé válik, jelentősége lecsökken, vagy akár meg is szűnhet, mint a skizofrén önkifejezés esetében.

Mi történik az eszmecesterében a *falattal*? Nem történik semmi. A falat falat marad, *falat* mond Alice és *falat* mond a Királynő. Nem történik semmi, épp csak minden megváltozott, mert az értelem megváltozott. Esemény. Minden megváltozott, épp csak a falat maradt falat, vagyis mégsem változott minden. Nonszensz. Azért változhatott meg minden, mert nem változott meg minden. Ha pedig mégis minden megváltozhatna, épp emiatt semmi sem tudna megváltozni és maradna minden változatlan. A falat dilemmái. A fal egy közönséges szó, a falat egy közönséges ragozása a szónak, ám a Királynő agresszív beavatkozása a nonszensz rangjára emeli. A nonszensz, mint látjuk, távolról sem korlátozható a szavak egy különleges osztályára, a *mana* típusú szavakra, hisz a közönséges szavak is, amilyen a „falat”, mutathatnak nonszensz viselkedést. Előre látjuk már, hogy a nonszenszt ugyanúgy nem fogjuk tudni konzisztens egészként megérteni, ismerveinek tételes felsorolásával, ahogyan az értelem transzcendentális síkja esetében sem tartottuk ezt lehetségesnek. A nonszensz számtalan avatárjával találkoztunk eddig: volt már egy fiatalember Fitzgerald-nál, volt már olyan mindent-semmit jelentő szó, mint a *mana*, *truc*, *izé*, volt már strukturális párhuzam, egy túlterhelt üres frázis, semmitmondó minden és mindentmondó semmi, volt már üres mező, amely stabilizálhatatlanul elmozdul az értelemadás során, és volt már értelemtorlódás, amely nem simítható ki konzisztens értelemfelületté. Hiába „szögeztük le” korábban, hogy a nonszensz ez vagy az, a nonszensz elmozdul és immár olyan emészthetetlen falatként tér vissza, amely a falatozás variációs sorozatát és a falazás variációs sorozatát is befutja, egyidejűleg, jóllehet e szimultaneitás értelme *nem érthető*, lévén vagy az egyik, vagy a másik sorozatot futjuk, a ket-

²⁸ „Célja, hogy mindig messzebbre jusson a deterritorializációban... józanul. Mivel szókinccse kiszáradt, az intenzitás szintjén kell mozgásba hozni, vibráltatni. Szembe kell állítani a nyelv tisztán intenzív használatát annak szimbolikus, esetleg jelentős, vagy egyszerűen csak jelentő használatával. Egy tökéletes és nem formált, intenzív, anyagi kifejezéshez kell eljutni. (E két eljárás kapcsán miért ne említhetnék meg, más feltételek mellett ugyan, Joyce és Beckett nevét?...)” (K, 39).

tőt egyidejűleg soha. A falat a szimbolikus rend nyúl-kacsa alakzatává vált. Carroll szavaival, olyan „szóbböröndd”, amelybe „két értelem van pakolva, akár egy bőrröndbe”, mint a „zsemlelepke” esetében, amely zsemle is és lepke is, vagy a „bröfityenés” esetében, „amely valahol a bömbölés és a füttyentés közt van félúton, középen rőfögéssel.”²⁹

„Téves azt állítani, hogy egy ilyen szónak két értelme van – mondja Deleuze. Az ilyen szó másként viselkedik, mint azok a szavak, amelyeknek van értelmük. Az ilyen szó voltaképpen nem-értelem [non-sens], amely legalább két szériát mozgósít, hogy bennük cirkulálva értelemmel lássa el őket.” (ID, 262) A „nonszensz” szó ezen meghatározás szerint maga is nonszensz, azaz szóbbörönd, hiszen egyfelől *nincs értelme*, vagyis az „értelmetlenség”, „sületlenség” sorozatát mozgósítja, másfelől *nem-értelem*, vagyis az értelmestől eltérően viselkedő túlteltett valamik – bőrröndök – sorozatát mozgósítja, amelyek épp az értelem túltengése miatt érthetetlenek. A nonszensznek láthatólag nagyobb az értelemsűrűsége, mint a normál értelemeknek, sőt, kritikusan nagy ez a sűrűség: a nonszensz mintegy elfajuló állapotban, érthetetlenül hordozza magában a belétömörített heterogén értelemsokaságot. A nonszensz emiatt csak arra alkalmas, hogy a saját értelemszilánkjait artikulálja. Autark képződmény a normál értelemmel szemben, hiszen csak magáról ad hírt, és nem más mondatok értelmét mondja ki a „mit jelent ez?” kérdésre adott feleletül. Árad belőle az értelem, de értelmetlenül, féktelelenül, inkonzisztens zsidongással. Más szóval anélkül, hogy közösségre akarna lépni más értelemekkel: nem *common sens*, hanem *non sens*.

A nonszensz ezáltal egy installációs eszközzé válik. Az installációban értelemek fognak keletkezni, de magának az installációnak nincsen értelme, csak egy eszköz. Ilyen installáció maga a *Logique de sens* is, amely szériák sokaságát installálja egy komplex helyen, hogy az elrendezés révén értelemeffektusokat indukáljon a szériákban. Vagy ilyen installáció Carroll Sznark-ja, amely nem csupán egy szóbbörönd (Snark = Snake + Shark), hanem egy egyedileg megszervezett értelemhálózat tulajdonneve is. Ebben az installációban sok-sok értelem zsidong összevissza, ugyanakkor a zsidongással együtt megteremt a „sznarkságot”, a „sznarkság dolgot”, ami magában foglal egy láthatatlan vízi szörnyet, egy félelmetes vadászsákmányt, egy kiszámíthatatlan találkozást (a Sznark bizonyulhat Sznarknak, de Búcsamnak is), egy komplex életérzést, s végső soron egy teljesen egyedi, semmi máshoz nem hasonlítható „sznarkos” létstílust, amely csak a sznarkságon keresztül fejeződik ki:

Ne felejtse el az öt csalhatatlan jelet, miről felismered a Sznarkot! Első az íze, mely sovány és beesett, ám azért ropog a fogad alatt, kabáthoz hasonlítja, ki ilyet evett, ez amolyan túlvilági falat. A Sznark későn kel és sokáig horkol, e jellemzőt is jegyezned kell! Tea idején reggelizik, ötkor, ebédét másnap fogyasztja el. Harmadik jellemző: a viccet nem érti, nem erőssége a gyors felfogás, vigyázz nagyon, mert az összes tréfa sérti, egy szóvicctől rájön a zokogás. Negyedik: imádja a fürdőgépet, mindig magával hordoz egyet, azt hiszi, így nyeri el a szépséget, de hát téved, nehogy bevedd. Ötödik ismérv: vágya a dicsőség, ez a fő, mit ismerned kell, alap, fontos, hogy tudd, mi köztük a különbség: bajszos karmol, a tollas harap. Habár a legtöbb Sznark senkinek sem árt, Búcsam is akad köztük olykor... Ha a Sznarkod Sznarknak bizonyul, hozd haza mindenképp, zöldséggel jó ebéd, fényt is ad ő, ha bealkonyul. De vigyázz jó öcsém, hatalmas a veszély, ha Sznarkod valójában Búcsam, halkan és gyorsan örökre elveszél, és nem kerülsz elő sehogyan! Álmomban a Sznarkot naponta látom, minden éjszaka vele vívok: az élete véget ér egy zöldségtálon, és a testével világítok. De ha egy Búcsam lesz, kivel ta-

²⁹ „Dingidungi”, in *Alice Tükörországban*, uo.

lálkozok, (tudom, e nap is eljön hamar), halkán és villámgyorsan köddé változok: ettől félek, ez mi felkavar.³⁰

Ez az értelemháló *maga a* Sznark, és a Sznark is *maga az* értelemháló. A kettő nem függetleníthető egymástól, még elvileg sem. A sznarkság a Sznarkon keresztül van, és a Sznark a sznarkságon keresztül. Ezzel eljutottunk oda, amit leginkább talán *immanencia generátornak* nevezhetnénk, amelyet a nonszensz hoz működésbe. A Sznark, elsősre úgy tűnik, és valójában így is van, különféle értelmeket halmoz egymásra, hétköznapi értelmeket – íz, sovány, beesett, ropogós, kabát stb. –, csak épp össze-vissza, hiszen „sovány és beesett, ám ropogós kabátíróról” regél. Ám azáltal, hogy megteremti ezt az ízt, a hétköznapi értelmek elveszítik hétköznapi értelmüket, a sznarkság beszipantja őket és már nem referálnak semmi külsőre, csak a sznark-világot léteztetik. A nonszensz elnyelte az értelmeket, amelyek így egy külső referencia nélküli immanenciában kelnek életre, egy olyan immanenciában, amely képes mindent magába nyelni. Ez a filozófia születése. Ezt csinálta Spinoza, ezt csinálta Leibniz, ezt csinálta Hegel, Husserl, Heidegger, és ezt csinálja Deleuze is. Az immanencia elnyeli a dolgokat, a hétköznapi értelmeket, ám cserébe materiális kifejezésre juttat valamit, ami csak e kifejezésben létezik, és sehol máshol:

A filozófiai fogalom nem a megéltre referál, mintegy kompenzációként, hanem egy élmények és tényállások felett cikázó eseményt teremt meg. Minden fogalom az eseményt szabja körbe, és szabja át a maga módján. Egy filozófia nagysága azoknak az eseményeknek a természetéből ítélhető meg, amelyekre fogalmi hivatottá tesznek bennünket, illetve amelyeket fogalmi révén képes az értésükre adni. (QPh, 33)

³⁰ Carroll, *Sznark-vadászat*, ford. Jónai Zs. Balázs, <http://mek.oszk.hu/10200/10242/10242.htm> (tömörítve és kivonatossan idézem).

[E mint ELRENDEZŐDÉS]

Az elrendeződésnek van történelmi vonatkozása: egymás függvényeként adott heterogén elemek, a körülményeknek alárendelt elemek, az embert, az állatot, az eszközt, a közeget adott pillanatban összekapcsoló viszonyok összessége. Az ember ugyanakkor ezen elrendeződések mentén folyton állat-leend, eszköz-leend, közeg-leend az elrendeződésekben. Az ember csak akkor válik állattá, ha az állat maga hang, szín vagy vonal lesz. A leendés-tömb mindig aszimmetrikus. Nem mintha a két kifejezés helyet cserélne, egyáltalán nem, de az egyik csak akkor válik a másikká, ha a másik valami mássá lesz, és a kifejezések törlnődnek. Amikor a vigyor macska nélkül marad, akkor tud az ember – ahogy Carroll mondja – macskává válni, abban a pillanatban, hogy vigyorog. Az ember nem énekel vagy fest, az ember állattá válik, de csak abban a pillanatban, amikor az állat zenei lesz, tiszta szín vagy meglepően egyszerű vonal: Mozart madarai, az ember válik madárrá, mert a madár zenei lesz. Melville tengerésze albatrosszá válik, amikor maga az albatrosz különös fehérség lesz, a fehér tiszta vibrációja (és Ahab kapitány bálna-leendése tömböt alkot Moby Dick fehér-leendésével, tiszta fehér fal). Akkor tehát ennyit tesz írni, zenét szerezni, festeni? Minden a vonalon múlik, nincs jelentős különbség festés, zene és írás között. Míg szubsztanciáik, kódjaik és territorialitásaik révén ezek a tevékenységek különböznek, ugyanez már nem igaz az általuk rajzolt absztrakt vonalra, mely közöttük fut, közös sors felé sodorva őket. Ha sikerül vonalat húzni, akkor mondhatjuk, „na, ez a filozófia”. Nem mintha a filozófia egyfajta végső tudományág vagy végső gyökér lenne, mely a többiek igazságát is tartalmazza, épp ellenkezőleg. Még kevésbé beszélhetünk valami féle populáris bölcsességről. Ez azért van, mert a filozófia kívülről születik vagy jön létre a festő, a zenész, az író által, amikor a melódia vonala magával sodorja a hangot, vagy a megrajzolt vonal a színt, vagy az írott vonal az artikulált hangot. A filozófiára semmi szükség: szükségszerűen ott jön létre, ahol e tevékenységek deterritorializáló vonalukat húzni kezdik. Kilépni a filozófiából, bármit megtenni, hogy kívülről hozhassuk létre. A filozófusok mindig mások voltak, másból születtek.